

การประชุมวิชาการและนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 10
"Global Goals, Local Actions: Looking Back and Moving Forward"

การถูกกลั่นแกล้งกับภาวะซึมเศร้าในนักเรียนไทยมุสลิมมัธยมศึกษาตอนปลาย Bullying with depression among Thai Muslim secondary school students

อัสสิมา มาศโอสถ¹, สุกนธา ศิริ², ดุสิต สุจิรารัตน์², โชคชัย หมั่นแสวงทรัพย์³

¹นักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาโรคติดเชื้อและวิทยาการระบาด คณะสาธารณสุขศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหิดล E-mail: fuse.assimams@hotmail.com

²ภาควิชาโรคระบาดวิทยา คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

³ภาควิชาอนามัยครอบครัว คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาภาคตัดขวาง กำหนดวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยการถูกกลั่นแกล้งที่มีความสัมพันธ์กับภาวะซึมเศร้าในนักเรียนไทยมุสลิมชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย มีกลุ่มตัวอย่างจำนวน 598 คน ซึ่งได้จากการสุ่มตัวอย่างแบบหลายชั้นตอน (stratified-cluster sampling) โดยข้อมูลถูกเก็บรวบรวมซึ่งกลุ่มตัวอย่างตอบแบบสอบถามด้วยตนเอง โดยใช้แบบสอบถามภาวะซึมเศร้า CES-D ฉบับภาษาไทยในการประเมินภาวะซึมเศร้าและแบบสอบถามการถูกกลั่นแกล้ง 5 คำถาม โดยใช้สถิติ logistic regression หาปัจจัยการถูกกลั่นแกล้งที่มีความสัมพันธ์กับภาวะซึมเศร้า ผลการศึกษาพบว่าร้อยละ 21.1 ของนักเรียนไทยมุสลิมมัธยมศึกษาตอนปลายมีภาวะซึมเศร้า และผลการวิเคราะห์ถดถอยพหุแบบ logistic (multiple logistic regression) พบว่าปัจจัยการถูกกลั่นแกล้งที่สัมพันธ์กับภาวะซึมเศร้า ได้แก่ การถูกกลั่นแกล้งทางคำพูด (OR_{adj} = 2.83, 95% CI = 1.82-4.39) และการถูกกลั่นแกล้งทางเพศ (OR_{adj} = 2.59, 95% CI = 1.14-5.93)

คำสำคัญ: ภาวะซึมเศร้า / การถูกกลั่นแกล้ง / นักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย

Abstract

This cross-sectional study was conducted to determine bullying factors associated with depression among Thai Muslim secondary school students. The total sample size of this study was 598 persons. Students were recruited by stratified-cluster sampling. Data was collected by self-administered questionnaire. Depression was assessed by the center for epidemiologic studies depression scale (CES-D) and bullying was assessed by 5 items which used for question students about bullying event. Data was analyzed by logistic regression. This study revealed that the prevalence of depression was 21.1%. Bullying factors associated with depression included verbal bullying (OR_{adj} = 2.83, 95% CI = 1.82-4.39) and sexual bullying (OR_{adj} = 2.59, 95% CI = 1.14-5.93).

Keywords: depression / bullying / secondary school students

บทนำ

นักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายเป็นช่วงวัยที่มีการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นทั้งด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสติปัญญา เป็นวัยที่มีการพึ่งพาตนเองมากขึ้น เกิดความสนใจเพื่อน เพศตรงข้าม และสิ่งแวดล้อมมากขึ้น รวมถึงการทำตัวให้เป็นที่ยอมรับของสังคม (สุเทพ สุวีรางกูร, 2551) ทั้งนี้เป้าหมายของการพัฒนานักเรียนเพื่อให้ปราศจากความบกพร่องทางกาย มีการเรียนและอาชีพตามศักยภาพ ความชอบและความถนัดของตน และไม่เบียดเบียนผู้อื่น (สุริยเดว ทรีปาตี, 2556) โดยเป้าหมายของการพัฒนานี้จะไม่สามารถเกิดขึ้นได้หากมีการกลั่นแกล้งเกิดขึ้นในกลุ่มนักเรียน ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อคุณภาพของตัวนักเรียน จากสถิติพบว่า (Pimnichakan, 2018) ปัจจุบันเด็กและเยาวชนไทย ถูกกลั่นแกล้งในสถานศึกษาปีละประมาณ 6 แสนคน (40% ของนักเรียนทั้งหมดในประเทศ) หรือจัดเป็นอันดับ 2 ของโลกรองจากประเทศญี่ปุ่น ส่วนหนึ่งมาจากการเข้าถึงสื่อสังคมออนไลน์ได้ง่ายและผู้ปกครองมีเวลาดูแลเอาใจใส่น้อย นักเรียนเรียนรู้ผ่านหน้าจอ ใช้เวลาไปกับเกม, สื่อ และเพื่อนมากกว่า ทำให้เกิดพฤติกรรมเลียนแบบความรุนแรง พฤติกรรมที่ไม่สมควร จนนำมาสู่การกลั่นแกล้งในที่สุด

การกลั่นแกล้งเป็นพฤติกรรมรุนแรงอย่างหนึ่งที่สามารถแบ่งได้เป็น 6 ประเภท ได้แก่ การกลั่นแกล้งทางร่างกาย ทั้งการผลัก ชกต่อย หยิก ดึง รวมไปถึงการใช้อาวุธ การกลั่นแกล้งทางคำพูด เช่น การล้อเลียน การดูถูก การกลั่นแกล้งจากการคุกคามในเชิงสัมพันธ์ภาพ ผู้รังแกมักจะแบ่งแยกผู้อื่นออกจากกลุ่ม กระจ่ายข่าวลือ และทำลายความมั่นใจระหว่างคนในกลุ่ม การกลั่นแกล้งทางสื่อสังคมออนไลน์ เป็นการกลั่นแกล้งโดยใช้เทคโนโลยีต่าง ๆ ผ่านอินเทอร์เน็ต เพื่อรังควาน ข่มขู่ หรือทำให้อับอาย ซึ่งกำลังเป็นประเภทการกลั่นแกล้งที่กำลังขยายวงกว้าง เนื่องจากเป็นช่องทางการกลั่นแกล้งที่เสี่ยงในการถูกจับได้ยาก การกลั่นแกล้งทางเพศ ประกอบไปด้วยการกระทำซ้ำ ๆ ที่ทำให้เกิดความอับอายและความรำคาญแก่ผู้ถูกรังแก ทั้งการเรียกโดยมีนัยทางเพศ ท่าทางที่หยาบโหล และการสัมผัส ซึ่งผู้หญิงมักตกเป็นเป้าหมายมากกว่า และสุดท้ายการกลั่นแกล้งโดยอคติ โดยนักเรียนจะพุ่งเป้าไปยังผู้อื่นที่แตกต่างจากตนเองและแบ่งแยกคนเหล่านั้นออกไป ทั้งอคติจากเชื้อชาติ ศาสนา หรือรสนิยมทางเพศ (honestdocs, 2018) ดังผลการศึกษาในประเทศสหรัฐอเมริกา (Nansel, T.R อ้างอิงจากสุภาวดี เจริญวานิช.2560:639-648) พบว่านักเรียนร้อยละ 29.9 มีพฤติกรรมการกลั่นแกล้งกัน โดยเป็นผู้กลั่นแกล้งร้อยละ 13 ผู้ถูกกลั่นแกล้งร้อยละ 10.6 และการศึกษาในประเทศไทย (Pengpid, S. and Peltzer, K อ้างอิงจากสุภาวดี เจริญวานิช.2560:639-648) พบว่านักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 1-4 ถูกกลั่นแกล้งถึงร้อยละ 27.8 ซึ่งผลกระทบของการถูกกลั่นแกล้งนี้ ทำให้เด็กที่ถูกกลั่นแกล้ง มีอาการทางกาย ทั้งปวดท้อง ปวดศีรษะ การกินนอนผิดปกติ รวมถึงมีผลการเรียนลดลงหรือต้องออกจากโรงเรียน ตลอดจนจนเพิ่มความรู้สึกโดดเดี่ยว ไม่มีความสุขในการทำกิจกรรมที่ชอบ และนำไปสู่การมีภาวะวิตกกังวลหรือมีอาการซึมเศร้า (เจษฎา โชคดำรงสุข, 2559)

โดยภาวะซึมเศร้าเป็นความผิดปกติทางอารมณ์ที่เป็นปัญหาสุขภาพจิตและสามารถเกิดขึ้นได้กับทุกคน และจากการคาดการณ์ขององค์กร Unicef Thailand คาดว่าความชุกของโรคซึมเศร้าในเยาวชนไทยอายุระหว่าง 15-24 ปีอยู่ในช่วงร้อยละ 0.3-2.1 ส่วนกรมสุขภาพจิต เผยผลการศึกษาในปี พ.ศ.2560 พบว่าเด็กไทยอายุ 10-19 ปี มีความเสี่ยงเป็นโรคซึมเศร้าสูงถึงประมาณ 3 ล้านคน และคาดว่าทั่วประเทศมีเด็กป่วยด้วยโรคซึมเศร้านี้แล้วกว่า 1 ล้านคน โดยความผิดปกติทางอารมณ์ที่เกิดขึ้นสามารถส่งผลกระทบทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านร่างกาย อารมณ์ ความคิด รวมถึงด้านสังคมในเชิงความสัมพันธ์กับคนรอบข้าง (มาโนช หล่อตระกูล, 2558) ซึ่งจะทำให้นักเรียนเกิดความสับสนในชีวิต มองเห็นคุณค่าในตัวเองน้อยลง ไม่มีสมาธิ

ในการเรียน รวมทั้งเก็บตัวไม่มีสัมพันธภาพกับผู้คนรอบข้างและแยกตัวออกจากสังคม (นันทวัช ลิทธิรักษ์และคณะ, 2558) อีกทั้งรายงานการศึกษาภาระโรคขององค์การอนามัยโลกในปี 1990 พบว่า ภาวะซึมเศร้าเป็นสาเหตุสำคัญอันดับที่ 4 ที่ก่อให้เกิดความสูญเสียปีสุขภาวะ (DALYs) (Christopher JL Murray, 1996)

ดังนั้นการกลั่นแกล้งกันในประเทศไทยได้ทวีคูณความรุนแรงขึ้น แม้ผู้ใหญ่บางคนจะมองว่าเป็นปัญหาเล็กน้อย แต่การถูกกลั่นแกล้งนั้นนำไปสู่การเกิดสภาพจิตใจที่ย่ำแย่และก่อให้เกิดภาวะซึมเศร้าได้ในที่สุด โดยเฉพาะในเด็กไทยมุสลิม ซึ่งมีรายงานพฤติกรรมกรกลั่นแกล้งกันของนักเรียนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามมากถึงร้อยละ 37.9 (เกษตรชัย และทีม, 2557:14-30) อีกทั้งนักเรียนอาจมีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องการกลั่นแกล้งในระดับน้อย หากทำการค้นหาพบกลุ่มเสี่ยงก่อน ก็จะสามารถป้องกันปัญหาการเกิดภาวะซึมเศร้าในนักเรียนได้ทันที่ ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาในเรื่องการถูกกลั่นแกล้งกับภาวะซึมเศร้าในนักเรียนไทยมุสลิมที่กำลังศึกษาอยู่ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย แต่ได้เลือกศึกษาการถูกกลั่นแกล้งเพียง 5 ประเภท ได้แก่ การกลั่นแกล้งทางร่างกาย การกลั่นแกล้งทางคำพูด การกลั่นแกล้งจากการคุกคามในเชิงสัมพันธภาพ การกลั่นแกล้งทางสื่อสังคมออนไลน์ และการกลั่นแกล้งทางเพศ เนื่องจากนักเรียนอาจไม่สามารถแยกการกลั่นแกล้งจากการคุกคามในเชิงสัมพันธภาพและการกลั่นแกล้งโดยอคติได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อหาความชุกของภาวะซึมเศร้าในนักเรียนไทยมุสลิมที่กำลังศึกษาอยู่ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย
2. เพื่อระบุความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยการถูกกลั่นแกล้งกับภาวะซึมเศร้าในนักเรียนไทยมุสลิมที่กำลังศึกษาอยู่ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยภาคตัดขวาง เพื่อศึกษาภาวะซึมเศร้าและระบุการถูกกลั่นแกล้งที่มีความสัมพันธ์กับภาวะซึมเศร้าในนักเรียนไทยมุสลิมที่กำลังศึกษาอยู่ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ทั้งเพศหญิงและเพศชาย

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ระเบียบวิธีวิจัย
การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยภาคตัดขวาง (cross-sectional study) เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับภาวะซึมเศร้าในนักเรียนไทยมุสลิมที่กำลังศึกษาชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย
2. ขั้นตอนการวิจัย
การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยคำนวณขนาดตัวอย่างโดยใช้สูตร Estimating an infinite population proportion (Wayne W., 1995) จากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นนักเรียนไทยมุสลิมที่กำลังศึกษาชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ทั้งเพศหญิงและเพศชาย ได้จำนวนกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 598 คน ซึ่งผู้วิจัยใช้การสุ่มแบบ Stratified-cluster sampling แบ่งกลุ่มโรงเรียนเป็น 2 ขนาด ได้แก่ โรงเรียนขนาดเล็กและขนาดกลาง และโรงเรียนขนาดใหญ่และขนาดใหญ่พิเศษ จากนั้นจึงสุ่มโรงเรียนที่จะทำการศึกษา แล้วจึงทำการสุ่มเลือกห้องเรียนทั้งห้อง โดยจับสลาก 1 ห้องเรียนต่อชั้นปีการศึกษาในแต่ละโรงเรียน เครื่องมือในการวิจัยครั้งนี้ ดัดแปลงมาจากการทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย แบบสอบถามการถูกกลั่นแกล้งและแบบประเมินภาวะ

ซึมเศร้า โดยแบบสอบถามการถูกกลั่นแกล้ง ประกอบด้วยข้อคำถาม 5 คำถาม ใช้เพื่อสอบถามนักเรียนเกี่ยวกับเหตุการณ์การถูกกลั่นแกล้ง ทั้งทางร่างกาย คำพูด การคุกคามในเชิงสัมพันธ์ภาพ การใช้สื่อสังคมออนไลน์ และทางเพศ โดยให้เลือกคำตอบแบบเลือกตอบ ซึ่งแบบสอบถามนี้ได้ผ่านการตรวจสอบความตรงของเนื้อหา (validity) โดยผู้เชี่ยวชาญ 3 ท่าน และตรวจสอบความน่าเชื่อถือ (reliability) โดยนำไปทดลองใช้กับนักเรียนมุสลิมที่ไม่ได้ศึกษาอยู่ในโรงเรียนตามการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 30 ราย และแบบประเมินภาวะซึมเศร้า The Center for Epidemiology Studies Depression Scale (CES-D) พัฒนาโดย Radloff (1997:385-401) และถูกนำมาแปลเป็นภาษาไทยโดย อุมพร ตรังคมบัติ (2540:2-13) เป็นแบบประเมินภาวะซึมเศร้า 20 คำถาม ใช้เพื่อคัดกรองภาวะซึมเศร้าในเด็กวัยรุ่นอายุ 15-18 ปี โดยให้เลือกคำตอบแบบมาตราส่วนประมาณค่า 4 ระดับ ซึ่งมีคะแนนรวมตั้งแต่ 0-60 คะแนน หากผู้เข้าร่วมการวิจัยมีคะแนนรวมตั้งแต่ 22 คะแนนขึ้นไป หมายถึงผู้นั้นเป็นโรคซึมเศร้า เครื่องมือนี้มีค่า sensitivity 0.72, specificity 0.85, และ cronbach's alpha 0.86

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 ทำหนังสือขออนุญาตไปถึงผู้อำนวยการโรงเรียนที่จะดำเนินการเก็บข้อมูล พร้อมเอกสารแนบเมื่อได้รับอนุญาตจากโรงเรียนแล้ว ผู้วิจัยจึงทำการชี้แจงรายละเอียด วัตถุประสงค์ของการศึกษา การดำเนินการรวบรวมข้อมูล และระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล ต่อผู้รับผิดชอบหน้าที่ประสานงานของทางโรงเรียน

3.2 ผู้วิจัยเข้าพบกลุ่มตัวอย่าง เพื่อแนะนำตัวและชี้แจงวัตถุประสงค์ของการศึกษา รวมทั้งอธิบายถึงการยินยอมและสิทธิของผู้เข้าร่วมการวิจัย โดยผู้วิจัยจะแจกแบบสอบถามและหนังสือยินยอมตนในการทำ การวิจัย รวมถึงเอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมการวิจัยให้กับผู้เข้าร่วมการวิจัย เพื่อนำไปให้ผู้ปกครองของผู้เข้าร่วมการวิจัยลงนามยินยอม (ในกรณีที่ผู้เข้าร่วมการวิจัยอายุ 18 ปีขึ้นไป ไม่ต้องขอความยินยอมจากผู้ปกครอง) และนัดหมายวัน เวลา ในการเก็บหนังสือยินยอมตนในการทำวิจัยและวัน เวลา ในการตอบแบบสอบถาม

3.3 ผู้วิจัยเข้าพบกลุ่มตัวอย่างอีกครั้ง เพื่อเก็บหนังสือยินยอมตนในการทำวิจัยที่ผู้วิจัยลงนามยินยอมเข้าร่วมวิจัยและมีการลงนามยินยอมจากผู้ปกครองของผู้วิจัยแล้ว และจากนั้นผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยอธิบายวิธีการตอบแบบสอบถามอย่างละเอียดเพื่อให้กลุ่มตัวอย่างซักถามสิ่งที่ไม่เข้าใจ และดำเนินการให้กลุ่มตัวอย่างตอบแบบสอบถามด้วยตนเอง เมื่อกลุ่มตัวอย่างตอบแบบสอบถามเสร็จสิ้นแล้ว ผู้วิจัยจึงทำการเก็บรวบรวมแบบสอบถาม

3.4 ผู้วิจัยตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์แบบของแบบสอบถาม เมื่อดำเนินการเก็บแบบสอบถามเสร็จแล้วผู้วิจัยจะทำการปิดผนึกของแบบสอบถาม และเก็บรวบรวมแบบสอบถามนำมาตรวจประเมินคะแนนแล้วจึงนำมาวิเคราะห์ทางสถิติต่อไป

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 สถิติเชิงพรรณนา: Descriptive analysis เพื่อนำเสนอความชุกของภาวะซึมเศร้า ได้แก่ จำนวน, ร้อยละ

4.2 สถิติเชิงอนุมาน: Inferential analysis เพื่อวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยการกลั่นแกล้งกับภาวะซึมเศร้า ได้แก่

- 1) Binary logistic regression – คำนวณค่า Odds ratio (Crude OR)

การประชุมวิชาการและนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 10
 "Global Goals, Local Actions: Looking Back and Moving Forward"

2) Multiple logistic regression – คำนวณค่า Odds ratio (Adjusted OR) เมื่อมีการควบคุมตัวแปรกวน

3) กำหนดค่านัยสำคัญที่ระดับ 0.05

ผลการวิจัย

นักเรียนไทยมุสลิมมัธยมศึกษาตอนปลาย 597 คน มีนักเรียนเคยถูกกลั่นแกล้งทางคำพูด 34.2% กลั่นแกล้งทางร่างกาย 14.7% การกลั่นแกล้งโดยใช้สื่อสังคมออนไลน์ 10.9% การกลั่นแกล้งจากการคุกคามในเชิงสัมพันธ์ภาพ 9.2% และการกลั่นแกล้งทางเพศ 4.9%

ตารางที่ 1 จำนวนและร้อยละการถูกกลั่นแกล้งของนักเรียนไทยมุสลิมมัธยมศึกษาตอนปลาย (n=597)

Variables	Number	%
การกลั่นแกล้งทางร่างกาย		
ไม่เคย	509	85.3
เคย	88	14.7
ชกต่อย ตบตี	21	23.9
กระแทก ดึง ผลัก หยิก	11	12.5
จกจี้ ซ่อนสิ่งของ ดึงกางเกง	10	11.4
การกลั่นแกล้งทางคำพูด		
ไม่เคย	393	65.8
เคย	204	34.2
ล้อ เหน็บแนม แซว	77	37.7
ด่าว่า หยาบคาย	21	10.3
ดูถูก ทำร้ายจิตใจ	21	10.3
นินทา	2	1.0
การกลั่นแกล้งจากการคุกคามในเชิงสัมพันธ์ภาพ		
ไม่เคย	542	90.8
เคย	55	9.2
ยุยง พูดให้เข้าใจผิด ใส่ร้าย นินทา	16	29.1
ล้อกั้นจนแตกแยก ทะเลาะวิวาท	4	7.3
การกลั่นแกล้งโดยใช้สื่อสังคมออนไลน์		
ไม่เคย	532	89.1
เคย	65	10.9
โพสต์ข้อความ รูป	16	24.6
ปลอมแปลง แฉก สแปมบัญชีผู้ใช้	7	10.8
การกลั่นแกล้งทางเพศ		
ไม่เคย	568	95.1

การประชุมวิชาการและนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 10
 "Global Goals, Local Actions: Looking Back and Moving Forward"

Variables	Number	%
เคย	29	4.9
ลวนลาม สัมผัส ตะตอง	8	27.6
ล่วงละเมิด	1	3.5

นักเรียนจำนวน 597 คนในการศึกษานี้ มีภาวะซึมเศร้าทั้งหมด 21.1% ซึ่งเป็นนักเรียนที่มีผลบวกจากการคัดกรองภาวะซึมเศร้าโดยใช้แบบประเมิน CES-D

ตารางที่ 2 ความชุกของภาวะซึมเศร้าในนักเรียนไทยมุสลิมมัธยมศึกษาตอนปลาย (n=597)

Variables	Number	%
CES-D		
No	471	78.9
Yes	126	21.1

ตัวแปรแต่ละตัวแปร แยกวิเคราะห์โดยใช้ univariate analysis model และแสดงผลลัพธ์เป็นค่า OR และ 95% CI พบว่า การถูกกลั่นแกล้งทั้ง 5 ด้านมีความสัมพันธ์กับการเกิดภาวะซึมเศร้า ดังตารางที่ 3

นักเรียนที่เคยถูกกลั่นแกล้งทางร่างกายมีความเสี่ยงต่อการเกิดภาวะซึมเศร้ามากกว่านักเรียนที่ไม่เคยถูกกลั่นแกล้งทางร่างกาย 2.09 เท่าอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (OR = 2.09, 95% CI = 1.27-3.43)

นักเรียนที่เคยถูกกลั่นแกล้งทางคำพูดมีความเสี่ยงต่อการเกิดภาวะซึมเศร้ามากกว่านักเรียนที่ไม่เคยถูกกลั่นแกล้งทางคำพูด 3.28 เท่าอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (OR = 3.28, 95% CI = 2.19-4.92)

นักเรียนที่เคยถูกกลั่นแกล้งจากการคุกคามในเชิงสัมพันธ์ภาพมีความเสี่ยงต่อการเกิดภาวะซึมเศร้ามากกว่านักเรียนที่ไม่เคยถูกกลั่นแกล้งจากการคุกคามในเชิงสัมพันธ์ภาพ 2.35 เท่าอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (OR = 2.35, 95% CI = 1.30-4.24)

นักเรียนที่เคยถูกกลั่นแกล้งโดยใช้สื่อออนไลน์มีความเสี่ยงต่อการเกิดภาวะซึมเศร้ามากกว่านักเรียนที่ไม่เคยถูกกลั่นแกล้งโดยใช้สื่อออนไลน์ 2.88 เท่าอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (OR = 2.88, 95% CI = 1.68-4.95)

นักเรียนที่เคยถูกกลั่นแกล้งทางเพศมีความเสี่ยงต่อการเกิดภาวะซึมเศร้ามากกว่านักเรียนที่ไม่เคยถูกกลั่นแกล้งทางเพศ 3.80 เท่าอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (OR = 3.80, 95% CI = 1.78-8.10)

การประชุมวิชาการและนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 10
 "Global Goals, Local Actions: Looking Back and Moving Forward"

ตารางที่ 3 การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของปัจจัยการถูกกลั่นแกล้งต่อการเกิดภาวะซึมเศร้าในนักเรียนไทยมุสลิมมัธยมศึกษาตอนปลาย (n=597)

Variables	Depression		Unadjusted		Adjusted**		
	Yes n (%)	No n (%)	OR	p-value	OR	95% CI	p-value
การกลั่นแกล้งทางร่างกาย							
ร่างกาย	97 (19.1)	412 (80.9)	1.00				
ไม่เคย	29 (33.0)	59 (67.0)	2.09	0.004*	0.89	0.49-	0.709
เคย						1.61	
การกลั่นแกล้งทางคำพูด							
ไม่เคย	55 (14.0)	338 (86.0)	1.00				
เคย	71 (34.8)	133 (65.2)	3.28	<0.001*	2.83	1.82-	<0.001*
						4.39	
การกลั่นแกล้งจากการคุกคามในเชิงสัมพันธภาพ							
ไม่เคย	106 (19.6)	436 (80.4)	1.00				
เคย	20 (36.4)	35 (63.6)	2.35	0.004*	1.29	0.66-	0.456
						2.51	
การกลั่นแกล้งโดยใช้สื่อสังคมออนไลน์							
ไม่เคย	100 (18.8)	432 (81.2)	1.00				
เคย	26 (40.0)	39 (60.0)	2.88	<0.001*	1.71	0.92-	0.088
						3.18	
การกลั่นแกล้งทางเพศ							
ไม่เคย	112 (19.7)	456 (80.3)	1.00				
เคย	14 (48.3)	15 (51.7)	3.80	0.001*	2.59	1.14-	0.024*
						5.93	

*significant at p-value < 0.05

**ควบคุมตัวแปรอื่นและวิเคราะห์ความสัมพันธ์แบบปรับ โดยนำตัวแปรที่ p-value < 0.05 เข้า multivariate model ได้แก่ การกลั่นแกล้งทางร่างกาย การกลั่นแกล้งทางคำพูด การกลั่นแกล้งจากการคุกคามในเชิงสัมพันธภาพ การกลั่นแกล้งโดยใช้สื่อสังคมออนไลน์ และการกลั่นแกล้งทางเพศ

การวิเคราะห์ความสัมพันธ์แบบปรับ (Adjusted analysis) ด้วยการควบคุมตัวแปรอื่น โดยการนำปัจจัยทั้ง 5 ปัจจัยมาตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัย (Collinearity) และ Effect modification พบว่าไม่มีปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน และจากการตรวจสอบ ไม่พบ Effect modification ระหว่างปัจจัย

เมื่อทำการวิเคราะห์ด้วยการควบคุมตัวแปรกวน โดยการใช้ Multiple logistic regression ด้วยวิธี Enter พบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการเกิดภาวะซึมเศร้าในนักเรียนไทยมุสลิมชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ได้แก่ การถูกกลั่นแกล้งทางคำพูด ($OR_{adj} = 2.83, 95\% CI = 1.82-4.39$) และการถูกกลั่นแกล้งทางเพศ ($OR_{adj} = 2.59, 95\% CI = 1.14-5.93$) ดังตารางที่ 3

อภิปรายผลการวิจัย

จากการประเมินภาวะซึมเศร้าด้วยเครื่องมือคัดกรองภาวะซึมเศร้า CES-D พบความชุกของภาวะซึมเศร้าในนักเรียนไทยมุสลิมมัธยมศึกษาตอนปลาย เป็นร้อยละ 21.1 ซึ่งสูงกว่าการศึกษาภาวะซึมเศร้าและการแสวงหาความช่วยเหลือของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในกรุงเทพมหานครที่ศึกษาในโรงเรียนสหศึกษาสังกัดกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ จำนวน 252 ราย โดยใช้แบบประเมิน Beck Depression Self Rating Questionnaire พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีภาวะซึมเศร้าร้อยละ 18.3 (ปรีชา สุวังบุตร, 2543) และสูงกว่าการศึกษาของพิมพ์ทิพย์ ดีเมฆ (2560) ซึ่งทำการศึกษาภาวะซึมเศร้าในนักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 4 จังหวัดปทุมธานี โดยใช้เครื่องมือแบบประเมิน CES-D ในการคัดกรอง พบว่าความชุกของภาวะซึมเศร้าเป็นร้อยละ 17 แต่ทั้งนี้พบว่าความชุกของภาวะซึมเศร้าในครั้งนี้มีค่าต่ำกว่าการศึกษาภาวะวิตกกังวลและภาวะซึมเศร้าของ David M Ndeti, et al. (2008:33-51) พบว่านักเรียนที่ศึกษาอยู่ในจังหวัด Nairobi ประเทศเคนยาร้อยละ 25.7 มีภาวะซึมเศร้า โดยใช้แบบประเมิน children depression inventory (CDI) ในการคัดกรอง และต่ำกว่าการศึกษาภาวะซึมเศร้าในนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายจังหวัดสระบุรี ที่ประเมินภาวะซึมเศร้าด้วยแบบคัดกรองภาวะซึมเศร้า CES-D พบความชุกของภาวะซึมเศร้า เท่ากับร้อยละ 22.6 (ภุมรินทร์ ภูมิประเสริฐ, 2546) และพบความชุกน้อยกว่ารายงานของกรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข ที่พบภาวะซึมเศร้าในวัยรุ่นมัธยมต้นและมัธยมปลายจังหวัดชลบุรี ที่ใช้แบบประเมินภาวะซึมเศร้า Children's Depression Inventory (CDI) ผลการศึกษาพบความชุกของภาวะซึมเศร้าร้อยละ 69

ความชุกของภาวะซึมเศร้าที่แตกต่างกันนี้ อาจเนื่องมาจากเครื่องมือที่ใช้ในการคัดกรองภาวะซึมเศร้าที่แตกต่างกัน เนื่องจากความไว (sensitivity) และความจำเพาะ (specificity) ของเครื่องมือต่างกัน หากเครื่องมือที่ใช้มีความไวสูง ทำให้ผลการคัดกรองเป็นบวกสูง ส่งผลให้ความชุกสูงตาม ในทางกลับกันหากเครื่องมือที่มีความไวต่ำ ผลการคัดกรองเป็นบวกต่ำ ความชุกก็จะต่ำตาม รวมไปถึงจังหวัดหรือประเทศที่แตกต่างกัน ย่อมส่งผลถึงความแตกต่างในบริบททางสังคมและเศรษฐกิจ ซึ่งอาจทำให้ความชุกแตกต่างกันด้วย

นักเรียนที่เคยถูกกลั่นแกล้งทางคำพูดมีความเสี่ยงต่อการเกิดภาวะซึมเศร้ามากกว่านักเรียนที่ไม่เคยถูกกลั่นแกล้งทางคำพูด 2.83 เท่าอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($OR_{adj} = 2.83, 95\% CI = 1.82-4.39$) และนักเรียนที่เคยถูกกลั่นแกล้งทางเพศมีความเสี่ยงต่อการเกิดภาวะซึมเศร้ามากกว่านักเรียนที่ไม่เคยถูกกลั่นแกล้งทางเพศ 2.59 เท่าอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($OR_{adj} = 2.59, 95\% CI = 1.14-5.93$) ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Ali S, et al. (2014:11-18) ศึกษาปัจจัยและความชุกของภาวะซึมเศร้าในนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในประเทศ Dubai ซึ่งทำการศึกษาในนักเรียน grades 10, 11, และ 12 พบว่านักเรียนที่ถูกกลั่นแกล้งทางคำพูดอยู่บ่อยครั้งมีโอกาสเกิดภาวะซึมเศร้าเป็น 4.03 เท่า ($OR = 4.03, 95\% CI = 1.89-8.57$) และการศึกษาของ Jasvinder Kaur, et al. (2014:53-62) ศึกษาความชุกและความสัมพันธ์ของภาวะซึมเศร้าในวัยรุ่นที่กำลังศึกษาอยู่ในประเทศมาเลเซีย ซึ่งมีอายุระหว่าง 12-17 ปี ผลการศึกษาพบว่านักเรียนที่เคยถูกกลั่นแกล้งภายใน

การประชุมวิชาการและนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 10
"Global Goals, Local Actions: Looking Back and Moving Forward"

30 วันที่ผ่านมามีโอกาสเกิดภาวะซึมเศร้าเป็น 1.79 เท่า (ORadj = 1.79, 95% CI = 1.60-1.99) เมื่อเทียบกับนักเรียนที่ไม่เคยถูกกลั่นแกล้งภายใน 30 วันที่ผ่านมาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

จากการสำรวจของ CAIR-CA ในปี 2016 พบว่านักเรียนมุสลิมมีอัตราการถูกกลั่นแกล้งมากกว่านักเรียนกลุ่มอื่น ซึ่งจากนักเรียนที่ตอบแบบสอบถามพบว่าร้อยละ 53 นักเรียนในโรงเรียนสนุกสนานกับการพูดถูกและกลั่นแกล้งทางคำพูดต่อนักเรียนมุสลิม ซึ่งสาเหตุหลักของการกลั่นแกล้งนั้น เกิดจากการแบ่งแยกทางเชื้อชาติและศาสนา ด้วยความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมที่แตกต่างกันของแต่ละศาสนานั้นทำให้นักเรียนมีบริบทและวิถีการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกัน ก่อให้เกิดความแปลกแยกกันในกลุ่มนักเรียนและเกิดการกลั่นแกล้งล้อเลียนกันต่อ ๆ ไป มากไปกว่านั้น ร้อยละ 36 ของนักเรียนมุสลิมที่สวมใส่ฮิญาบเคยถูกกลั่นแกล้งโดยการสัมผัส เปิด หรือดึงฮิญาบ ซึ่งตามหลักศาสนาอิสลามแล้วนั้น การกระทำ เช่น การมองดูเพศตรงข้ามด้วยอารมณ์กำหนด การเกี้ยวพาราสี หรือการสัมผัสสลับคลำ เข้าชายเป็นชินา กล่าวคือเป็นสิ่งชักนำไปสู่การมีเพศสัมพันธ์ที่ไม่ถูกต้อง ถือเป็นสิ่งที่ต้องห้ามและผู้กระทำโดยเจตนา มีบาป (อาลี เสือสมิง) ทำให้นักเรียนที่ถูกกลั่นแกล้ง เก็บตัวมากขึ้น มีความกล้าแสดงออกน้อยลง (Riittakerttu K, et al., 1999:348-351) มีความเชื่อมั่นและความสบายใจในการอาศัยอยู่ในโรงเรียนน้อยลง นำไปสู่ความรู้สึกที่ถูกปฏิเสธและเลือกปฏิบัติจากคนรอบข้างที่เพิ่มมากขึ้น จนกลายเป็นตราบาปติดตัวนักเรียนไป ทั้งนี้ Gofin and Avitzour (2012:1625-1635) กล่าวว่าพฤติกรรมการกลั่นแกล้งกันในนักเรียนส่งผลให้เกิดปัญหาต่างๆ ทั้งปัญหาด้านการเรียน สุขภาพ และจิตใจ โดยผู้ถูกกลั่นแกล้งอาจมีความรู้สึกกลัวและไม่ปลอดภัย อาจทำให้ไม่อยากไปโรงเรียนและส่งผลกระทบต่อผลการเรียนตกต่ำได้ โดยการกลั่นแกล้งทางคำพูดเป็นการกลั่นแกล้งที่กระทบกระเทือนต่อนักเรียนร้ายแรงทำให้เกิดบาดแผลลึกในใจ อีกทั้งผู้ที่ถูกกลั่นแกล้งทางเพศ ทั้งการสัมผัส ลวนลาม จะเกิดความอับอาย ซึ่งการกลั่นแกล้งนี้ส่งผลโดยตรงทำให้นักเรียนไม่อยากไปโรงเรียนหรือไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมในโรงเรียนได้อย่างมีความสุข มีปัญหาการเข้าสังคม มีผลในระยะยาวมักทำให้เครียดและนำไปสู่การซึมเศร้าในที่สุด (บุญเรือง ไตรเรืองวรวัฒน์ อ้างอิงจาก Gidanani Ganghair, 2561) มากไปกว่านั้น ยังส่งผลให้เกิดการคิดฆ่าตัวตายได้อีกด้วย

ข้อเสนอแนะ

1. นักเรียนที่ถูกกลั่นแกล้งทางคำพูดและทางเพศ ควรทำให้สงบ อย่าย่ำตามลำพัง บอกกับใครสักคน ที่นักเรียนไว้ใจ ขอความช่วยเหลือจากเพื่อนสนิท สมาชิกในครอบครัว คุณครู หรือแม้แต่เจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบ

การป้องกันไม่ให้เกิดการกลั่นแกล้ง ควรเริ่มจากครอบครัว โดยการชวนนักเรียนพูดคุย ยกประสบการณ์การถูกกลั่นแกล้งของคนในครอบครัวให้ฟัง พร้อมกับให้กำลังใจนักเรียน

ครอบครัวและผู้ใกล้ชิดของนักเรียนควรให้ความสนใจ หมั่นสำรวจ และสังเกตนักเรียนที่กำลังตกอยู่ในการคุกคามจากการถูกกลั่นแกล้ง ควรทำความเข้าใจ ไม่ควรต่อว่า ชำเติม แต่ควรให้กำลังใจแก่นักเรียน ทั้งโรงเรียน ควรมีการคัดกรองและแผนการป้องกันพฤติกรรมการกลั่นแกล้งและภาวะซึมเศร้า รวมทั้งเยียวยาสภาพจิตใจของนักเรียนที่พบเจอกับปัญหานั้นๆ โดยจัดตั้งหน่วยงานให้คำปรึกษาปัญหาเหล่านี้

2. ควรทำการศึกษาเชิงคุณภาพ เพื่อทำความเข้าใจการถูกกลั่นแกล้งที่นำไปสู่ภาวะซึมเศร้าในเชิงลึก และควรศึกษาปัจจัยอื่น ๆ ที่สัมพันธ์กับการเกิดภาวะซึมเศร้าในนักเรียนไทยมุสลิมมัธยมศึกษาตอนปลาย

การประชุมวิชาการและนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 10
"Global Goals, Local Actions: Looking Back and Moving Forward"

เอกสารอ้างอิง

- Ali S, Al Faisal W, Hasan Mahdy N, Hussein H, El Sawaf E, Wasfy A. (2014). Determinants and prevalence of depressive symptoms in secondary school students in Dubai. Middle East J of Psychiatry and Alzheimers. 5(3), 11-18.
- Christopher JL Murray, Alan D Lopez. (1996). The global burden of disease : A comprehensive assessment of mortality and disability from diseases, injuries, and risk factors in 1990 and projected to 2020. The Harvard School of Public Health on Behalf of The World Health Organization and The World Bank.
- The Council on American-Islamic Relations California. (2017). CAIR-CA school bullying report 2017. California: The Council on American-Islamic Relations.
- David M Ndeti, Lincoln Khasakhala, Lambert Nyabola, Francisca Ongecha-Owuor, Soraya Seedat, Victoria Mutiso, et al. (2008). The prevalence of anxiety and depression symptoms and syndromes in Kenyan children and adolescents. J Child Psychol Psychiatry. 20(1), 33-51.
- Gidanan Ganghair. (2561). เด็กไทยรังแกกันเองติดอันดับ 2 ของโลก. สืบค้นเมื่อ ธันวาคม 20, 2561, จาก: <http://www.thaihealth.or.th/Content/40516-เด็กไทยรังแกกันเองติดอันดับ%20%20ของโลก.html>.
- Gofin, R. and Avitzour, M. (2012). Traditional versus internet bullying in junior high school students, Mater. Child Health J. 16, 1625-1635.
- Honestdocs. (2018). การกลั่นแกล้ง 6 ประเภทที่พ่อแม่ควรรู้จักไว้. สืบค้นเมื่อ กรกฎาคม 30, 2561, จาก: <https://www.honestdocs.co/6-types-of-bullying-parents-should-know>.
- Jasvinder Kaur, Siew Man Cheong, Balkish Mahadir Naidu, Gurpreet Kaur, Mala A Manickam, Malisa Mat Noor, et al. (2014). Prevalence and correlates of depression among adolescents in Malaysia. Asia Pac J Public Health. 26 Suppl 5, 53-62.
- Lenore RS. (1977). The CES-D Scale: A Self-Report Depression Scale for Research in the General Population. SAGE. 1, 385-401.
- Pimnichakan. (2018). เพราะว่าอาการกลั่นแกล้งกัน อันตรายกว่าที่คิด .. STOP BULLYING !. สืบค้นเมื่อ ธันวาคม 20, 2561, จาก: <https://book.mthai.com/editor-picks/7357.html>.
- Riittakerttu Kaltiala-Heino, Matti Rimpelä, Mauri Marttunen, and Arja Rimpelä, Päivi Rantanen. (1999). Bullying, depression, and suicidal ideation in Finnish adolescents: school survey. BMJ. 319, 348-351.
- Unicef Thailand. การวิเคราะห์สถานการณ์เยาวชนและวัยรุ่นในประเทศไทย. สืบค้นเมื่อ มกราคม 25, 2561, จาก: <https://www.unicef.org/thailand/>.
- Wayne W. (1995). Biostatistics: A foundation of analysis in the health sciences. (6th ed.). John Wiley&Sons inc.

การประชุมวิชาการและนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 10
"Global Goals, Local Actions: Looking Back and Moving Forward"

- กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข. (2547). รายงานการทบทวนสถานการณ์เรื่องพฤติกรรมทางเพศ ของวัยรุ่นการสร้างเสริมทักษะชีวิตและการให้คำปรึกษา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.
- กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข. (2560). วัยรุ่นป่วยซึมเศร้ากว่า 1 ล้านคน ดูอาการยาก เหตุคิดว่าแค่ "เกเร". สืบค้นเมื่อ มกราคม 10, 2561, จาก: <https://www.dmh.go.th/news-dmh/view.asp?id=27390>.
- เกษตรชัย และหิม. (2557). ปัจจัยที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการรังแกของนักเรียนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดสงขลา. วารสารศรีนครินทรวิโรฒวิจัยและพัฒนา (สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์). 6(12), 14-30.
- เจษฎา โชคดำรงสุข. (2559). 5 ป้อง 5 หยุด ลดปัญหาเด็กแกล้งกัน. กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข. สืบค้นเมื่อ กรกฎาคม 30, 2561, จาก: <https://www.dmh.go.th/news-dmh/view.asp?id=25016>.
- นันทวิช ลิทธิรักษ์, กมลเนตร วรรณเสวก, กมลพร วรรณฤทธิ์, ปเนต ผู้กฤตยาคามิ, สุพร อภินันทเวช, พนม เกตุมาน. (2558). ภาวะซึมเศร้า จิตเวช ศิริราช DSM-5. กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์.
- ปรีชา สุวังบุตร. (2543). ภาวะซึมเศร้าและการแสวงหาความช่วยเหลือของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศาสตร์การแพทย์และสาธารณสุข คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- พิมพ์พิทย์ ดีเมฆ. (2560). ความชุกและปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับภาวะซึมเศร้าในนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 จังหวัดปทุมธานี. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโรคจิตเชื้อและวิทยาการระบาด คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ภุมรินทร์ ภูมิประเสริฐ. (2546). ความสัมพันธ์ระหว่าง เพศ การใช้แอลกอฮอล์ การใช้สารเสพติด ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองและเหตุการณ์เครียดในชีวิตกับความรู้สึกสิ้นหวังในนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก. วิทยานิพนธ์ปริญญาพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพยาบาลสุขภาพจิตและจิตเวช จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มานิช หล่อตระกูล.(2558). โรคซึมเศร้า. สืบค้นเมื่อ พฤศจิกายน 20, 2560, จาก: <https://med.mahidol.ac.th/ramamental/generalknowledge/general/09042014-1017>.
- ยงยุทธ วงศ์ภิรมย์ศานติ์. การกลั่นแกล้งสาเหตุการฆ่าตัวตายในวัยรุ่น. สถาบันสุขภาพจิตเด็กและวัยรุ่นราชนครินทร์กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข. สืบค้นเมื่อ มกราคม 25, 2561, จาก: <http://www.smartteen.net/main/index.php?mode=maincontent&group=90&id=791>.
- สุเทพ สุวีรางกูร. (2551). ปัญหาสังคม. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- สุภาวดี เจริญวานิช. (2560). การรังแกกันผ่านพื้นที่ไซเบอร์ : ผลกระทบและการป้องกันในวัยรุ่น. วารสารวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี. 25(4), 639-648.
- สุริยเดว ทรีปาตี. พัฒนาการและการปรับตัวในวัยรุ่น. สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว.
- อุมาพร ตรังคสมบัติ, วชิระ ลาภบุญทรัพย์, ปิยลัมพร หะวานนท์. (2540). การใช้ The Center for Epidemiological Studies Depression Scale (CES-D) ในการคัดกรองภาวะซึมเศร้าในวัยรุ่น. วารสารสมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย. 42(1), 2-13.

การประชุมวิชาการและนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 10
"Global Goals, Local Actions: Looking Back and Moving Forward"

อาลี เสือสมิง. การล้วงละเมิดทางเพศ(จีน)คืออะไร อิสลามมีบทลงโทษอย่างไร. สืบค้นเมื่อ มกราคม 25,
2561, จาก: <http://islamhouse.muslimthai.com/article/18898>.